

Afrikaanse oplossingen voor mondiale problemen

De agressieve expansieoorlog van Rusland zet de geopolitieke relaties in de wereld op scherp. Terwijl het tijdperk van Amerikaanse dominantie op zijn einde lijkt te lopen en de economische opkomst van China gestaag vorm krijgt, worstelt de Europese Unie met het vinden van een verenigde en zelfbewuste stem. Maar waar is Afrika in dit verhaal van verschuivende machtsverhoudingen? Hoewel de transitie naar een multipolaire wereldorde over het algemeen wordt gevreesd door het Westen, lijkt deze ontwikkeling goed nieuws voor Afrikaanse landen.

door Tycho van der Hoog De auteur is universitair docent aan de Nederlandse Defensie Academie en doet onderzoek naar Afrikaanse veiligheidsstudies.

De studie van Afrikaanse internationale relaties wordt gedomineerd door een focus op buitenlandse invloed op het continent. Het uitrollen van Amerikaanse hulpprogramma's, de export van Russische huurlingen, en de constructie van Chinese infrastructuur bepalen ons beeld van de Afrikaanse positie op het wereldtoneel. Het continent wordt vaak gezien als een schaakbord waarop buitenlandse mogendheden met elkaar wedijveren voor invloed en grondstoffen. In deze eenzijdige benadering zijn Afrikaanse landen slechts pionnen met beperkte *agency*, maar dit fundamentele wanbegrip beperkt het Westen in zijn omgang met Afrikaanse partners. Het denken in termen van invloedssferen strookt niet meer met de realiteit van de eenentwintigste eeuw.

Pax Africana

Het Afrikaanse continent kent een lange intellectuele traditie waarin de onafhankelijke positie van het continent centraal staat. De dekolonisatie van Afrika in de tweede helft van de twintigste eeuw verliep simultaan met de ontwikkeling van een pan-Afrikaans gedachtegoed dat heeft geleid tot de oprichting van instituties als de Organisatie van Afrikaanse Eenheid en, als haar opvolger, de Afrikaanse Unie.¹ Het fundament onder deze ontwikkeling is de ambitie om Afrikaanse oplossingen voor Afrikaanse problemen te ontwikkelen: niet langer moet het continent

afhankelijk zijn van externe partners, externe financiering en externe ideeën.² Terwijl het Westen zich opmaakt voor een nieuwe Koude Oorlog, biedt voornoemde ambitie een alternatieve visie op internationale politiek.

Sinds enkele decennia wordt er gedroomd over een ‘pax Africana’, een wereldorde waarin het Afrikaanse continent een dominante rol speelt. De in Kenia geboren wetenschapper Ali Mazrui schetste al in 1967 een visie waarin Afrika niet alleen verantwoordelijk is voor zijn eigen veiligheid, maar ook voor die van de rest van de wereld.³ Met andere woorden: niet alleen Afrikaanse oplossingen voor Afrikaanse problemen, maar ook Afrikaanse oplossingen voor mondiale problemen. Hoewel de pax Africana nog ver weg lijkt, eisen in de afgelopen jaren verschillende landen binnen het continent wel degelijk een assertievere rol op in de internationale politiek. Dit artikel bespreekt een aantal voorbeelden en reflecteert op de vraag wat deze ontwikkeling betekent voor de houding van Europa tegenover zijn buurcontinent.

De Afrikaanse ambitie om als een mondiale speler op het gebied van vrede en veiligheid op te treden wordt in dit artikel geïllustreerd aan de hand van twee initiatieven: de vredesmissie naar Rusland en Oekraïne in juni 2023 en de genocidezaak tegen Israël bij het Internationaal Gerechtshof in december 2023. De thematiek van deze initiatieven sluit goed aan bij de filosofie van Mazrui, die vijftig jaar geleden al ‘grootschalig menselijk geweld’ als een van de belangrijkste onderwerpen voor pax Africana benoemde. De oorlog in Europa en de genocide in

Gaza zijn van origine geen Afrikaanse conflicten, en het is daarom veelzeggend dat juist een land als Zuid-Afrika zich hierin heeft gemengd.

De Afrikaanse ambitie is om als een mondiale speler op het gebied van vrede en veiligheid op te treden

Afrikaanse initiatieven

Het idee dat de beslissing van Poetin om Oekraïne te annexeren de wereld

zou verenigen in afkeuring, bleek niet te kloppen. Het Westen was verbaasd toen een anti-Russische resolutie in de Verenigde Naties niet breed werd gesteund door Afrikaanse landen – ongeveer de helft van het continent stemde niet mee met het Westen. Verschillende landen bleken ook nog eens Russische veiligheidssteun te accepteren via de beruchte Wagnergroep, terwijl westerse krijgsmachten naar huis werden gestuurd. Als reden hiervoor werden onder meer het belang van Russisch graan en de historische steun van de Sovjet-Unie voor de Afrikaanse dekolonisatie genoemd. Belangrijker is echter de wens om geen partij te worden in dit conflict – de meeste landen wilden zich neutraal opstellen.

Toch hield het continent zich niet afzijdig van de oorlog in Oekraïne. In juni 2023 bracht een Afrikaanse delegatie een tweedaags bezoek aan zowel Volodymyr Zelensky als Vladimir Poetin, in een poging de strijdende partijen bij elkaar te brengen. De delegatie werd geleid door Cyril Ramaphosa, de president van Zuid-Afrika, en bestond verder uit vertegenwoordigers van Senegal, Zambia, Egypte, Oeganda, Congo-Brazzaville en de Comoren (toentertijd de voorzitter van de Afrikaanse Unie). Het Afrikaanse vredesplan bestond uit tien punten, variërend van humanitaire hulp en het vrijlaten van gevangenen tot veiligheidsgaranties. Hoewel de reactie van Zelensky en Poetin ambivalent was, vond Ramaphosa de missie toch

een succes: ‘Nu is Afrika in beeld, Afrika zal een bijdrage leveren, en Afrika zal een positieve bijdrage leveren.’

Een ander conflict dat de wereldorde heeft geschokt was het grootschalige geweld in de Gazastrook. In december 2023 spande Zuid-Afrika een zaak aan bij het Internationaal Gerechtshof van de Verenigde Naties, waarin het Israël beschuldigde van een genocide tegen de Palestijnen. Het Zuid-Afrikaanse initiatief kreeg brede steun vanuit het mondiale Zuiden en werd gezien als een daad van moreel leiderschap. Niet alleen sloten een tiental Afrikaanse landen en de Afrikaanse Unie zich aan bij de rechtszaak, ook landen als Brazilië, China, Indonesië, Mexico en Turkije, en organisaties als de Arabische Liga betuigden hun goedkeuring.

Het werd een spraakmakende zaak die internationaal op de voet werd gevolgd. In 2024 publiceerde het Internationaal Gerechtshof (IGH) een aantal tussenvonnissen waarin de militaire operaties van Israël fel werden bekritiseerd. Het IGH droeg Israël op om een genocide te voorkomen, om humanitaire hulp toe te staan, en om het Palestijnse volk te beschermen. Benjamin Netanyahu, de premier van Israël, noemde de uitspraak ‘schandalig’, maar Zuid-Afrika was tevreden met het resultaat. Hoewel organisaties als Human Rights Watch, Amnesty International en Artsen zonder Grenzen beargumenteerden dat Israël zich niet hield aan de opdrachten van het IGH, werd de rechtszaak een mijlpaal in het mondiale denken over de oorlog.

Bron: iStock

Multipolaire wereldorde

Het is gemakkelijk om de Afrikaanse initiatieven op het gebied van oorlog en genocide af te doen als irrelevant, omdat ze dit op zekere hoogte ook zijn. De vredesmissie van Ramaphosa maakte weinig indruk op Poetin of Zelensky, en de oorlog werd niet beëindigd. Het oordeel van het Internationaal Gerechtshof dat Israël het internationale recht heeft geschonden maakte weinig indruk op de regering van Netanyahu en zijn bondgenoten. Deze initiatieven zijn daarmee druppels op een gloeiende plaat. Maar wellicht zijn het druppels die de komst van een nieuw regenseizoen aankondigen. In een multipolaire wereld is er meer ruimte voor Afrikaanse interventies aangaande vrede en veiligheid. Hoewel Europa deze assertievere rol onderkent, is het nog de vraag wat dit betekent voor de relaties tussen de twee buurcontinenten.

De Europese Unie en de NAVO zien ontwikkelingen in Afrika voornamelijk als een gevaar – met een nadruk op hoe migratie, politieke instabiliteit en klimaatverandering negatieve effecten kunnen hebben op Europese veiligheid. Afrikaanse landen en instituties willen juist graag als gelijkwaardige partners worden gezien en hameren daarom op een betere incorporatie in de mondiale veiligheidsarchitectuur. Hier worden voorzichtige stappen in gezet. In 2023 werd de Afrikaanse Unie een permanent lid van de G20; in 2024 pleitte de Verenigde Staten ervoor om twee Afrikaanse staten toe te voegen als permanente leden van de

Veiligheidsraad van de Verenigde Naties. Tegelijkertijd werken Afrikaanse landen aan de ontwikkeling van alternatieve diplomatieke structuren. In 2010 werd Zuid-Afrika bijvoorbeeld lid van de BRIC, in 2024 gevolgd door onder meer Egypte en Ethiopië.

Het balanceren van westerse en alternatieve instituties is kenmerkend voor een andere traditie in Afrikaanse internationale relaties: *non-alignment*.⁴

Het mantra ‘Afrikaanse oplossingen voor Afrikaanse problemen’ maakt langzamerhand plaats voor ‘Afrikaanse oplossingen voor mondiale problemen’

Sinds de Koude Oorlog zijn Afrikaanse landen behept in het navigeren van rivaliserende mogendheden, en bijvoorbeeld een drijvende kracht achter de oprichting van de Beweging van Niet-Gebonden Landen in 1961. Ook nu nog wordt een land als Zuid-Afrika gezien als een scharnierpunt tussen Oost en West. Het is echter belangrijk om te beseffen dat internationale betrekkingen voor veel Afrikaanse overheden geen nulsomspel zijn. Een multipolaire wereld biedt juist mogelijkheden om transactioneel en in wisselende coalities samen te werken. Hierbij is er, pax Africana indachtig, een sterke wens om vanuit het Afrikaanse continent vaker leidend te zijn.

Conclusie

Er is voldoende aan te merken op de voornoemde ontwikkelingen. Zo werden Afrikaanse landen van hypocrisie beschuldigd, aangezien er in het continent zelf meerdere conflicten voortwoekeren, zoals de vreselijke oorlogen in Soedan, Congo en Ethiopië. Bovendien is Afrika niet één geheel, en het is duidelijk dat regionale

hegemonen als Zuid-Afrika makkelijker een leidende rol kunnen oppakken dan kleinere landen zoals Malawi. Dat de Afrikaanse initiatieven op het gebied van vrede en veiligheid niet altijd zullen resoneren in het Westen is voor veel landen echter een bijzaak – want het Westen is niet per se het beoogde publiek.

De vredesmissie in Oekraïne en de rechtszaak tegen Israël oogstten veel lof vanuit Afrika zelf en grote delen van het mondiale Zuiden. Deze acties beantwoordden aan een diepgewortelde wens om grotere invloed uit te oefenen op de wereld. Ook op het gebied van klimaat worden dergelijke stappen gezet: zo organiseerden Afrikaanse landen in september 2023 hun eerste eigen klimaatconferentie, in Kenia, in plaats van de gebruikelijke conferenties die worden gefinancierd door het Westen.⁵ Dit is onderdeel van een bredere trend waarin het mantra van ‘Afrikaanse oplossingen voor Afrikaanse problemen’ langzamerhand plaatsmaakt voor ‘Afrikaanse oplossingen voor mondiale problemen’. Met deze ambitie moet Europa rekening houden.

Artikel in het kort:

- * Het idee dat Afrika slechts een speelbal is van wereldmachten zoals de VS, Europa, Rusland en China, is achterhaald
- * De wereldorde verandert en Afrika positioneert zich als een zelfstandige speler
- * Afrikaanse landen willen eveneens een mondiale speler zijn op het gebied van vrede en veiligheid, zoals in 2023 zichtbaar werd in de vredesmissie naar Rusland en Oekraïne en de genocidezaak tegen Israël
- * De Afrikaanse invloed reikt verder dan alleen veiligheid en vrede; ook op gebieden zoals klimaatbeleid nemen Afrikaanse landen het voortouw

1 Kwame Nkrumah, *Africa must unite*. New York: Frederick A. Praeger, 1963.

2 Solomon A. Dersso, 'The quest for Pax Africana. The case of the African Union's peace and security regime', *African Journal on Conflict Resolution* 12 (2012), nr. 2, pp. 11-47.

3 Ali A. Mazrui, *Towards a Pax Africana. A study of ideology and ambition*. Londen: Weidenfeld and Nicolson, 1967.

4 Julius Nyerere, *Freedom, non alignment, and South South cooperation. A selection from speeches, 1974-1999*. Oxford: Oxford University Press, 2011.

5 African Union, 'The African leaders Nairobi declaration on climate change and call to action', 6 september 2023.